

Ο Μοναδικός και η Ηθική του. Για τις τάσεις υποκατάστασης της πολιτικής από την ηθική και το βίαιο (α)μοραλισμό

Δημοσθένης Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος

«Το Μάη του '68», γράφει ο γάλλος φιλόσοφος Αντρέ Κοντ-Σπονβίλ, «η ουτοπία επιχείρησε να αντικαταστήσει την ηθική. Το '68 λέγαμε ότι όλα είναι πολιτική, ακόμα και οι σεξουαλικές σχέσεις. Σήμερα, αντίθετα, η ηθική επιχειρεί να αντικαταστήσει την ουτοπία».

Δεν χρειάζεται, για του λόγου το αληθές, να ανατρέξουμε στον Σαρκοζί, για τον οποίο «πρέπει επιτέλους να τελειώνουμε με το '68» προς όφελος μιας εργασιακής ηθικής, ούτε, και για τις αναλογίες στα καθ' ημάς, στην πύρινη αρθρογραφία κατά της «επιτρεπτικότητας της Μεταπολίτευσης», όπου διαπρέπουν σήμερα νεοσυντηρητικοί τόσο της δεξιάς όσο και της αριστεράς. Αυτό στο οποίο θα χρειαστεί, αντίθετα, να εστιάσουμε είναι η στάση της νεολαίας απέναντι σε αυτή την τάση ηθικοποίησης της πολιτικής. Και να το κάνουμε, γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι η νεολαία είναι μία και ταυτόχρονα πολλές, μολονότι αυτή η πολλαπλότητα είθισται να ξεφεύγει από τον κυρίαρχο, ομογενοποιητικό λόγο περί νεολαίας.

Ως εκφραστές, λοιπόν, και ταυτόχρονα δημιουργοί του «πνεύματος» κάθε εποχής, οι νέες και οι νέοι «της εποχής μας» φαίνεται πως, όχι μόνο συμμετέχουν στην τάση ηθικοποίησης της πολιτικής, αλλά, όπως δείχνουν οι σχετικές έρευνες εδώ και περισσότερο από μια δεκαπενταετία, οι ίδιοι διεκδικούν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωσή της.

Σε έρευνα του ΕΚΚΕ του 1996, περισσότεροι από τους μισούς ερωτώμενους θεωρούσαν τα κόμματα άθλια και τους πολιτικούς συμφεροντολόγους, ενώ στην ίδια έρευνα, 1 στους 10 δήλωνε ότι τα πολιτικά κόμματα κλέβουν το κράτος. Σε επόμενη έρευνα του ΕΚΚΕ το 2004, χρονιά που η ΝΔ κέρδισε τις εκλογές με συνθήματα υπέρ της «σεμνότητας» και της «ταπεινότητας», στην ερώτηση «ποιες είναι οι πρώτες λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό όταν ακούς τη λέξη 'πολιτική'», οι δημοφιλέστερες απαντήσεις ήταν «ψέματα», «διαφθορά», «υποσχέσεις», «αναξιοπιστία», «κοροϊδία» και «απάτη». Σε έρευνα, τέλος, της VPRC στα τέλη του 2008, οι νεότερες ηλικιακές κατηγορίες πλειοδοτούσαν σε αντικομματικά αισθήματα

στο συνολικό δείγμα – ένα δείγμα όπου οι μισοί σχεδόν ερωτώμενοι δήλωναν πως κανένα κόμμα δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τη διαφθορά.

Στο ίδιο μήκος κύματος, εξάλλου, κινούνται διαχρονικά και πολλές τοποθετήσεις στη Βουλή των Εφήβων. Μάλλον εύλογα, λοιπόν, την τάση αυτή επιδιώκει να ριζοσπαστικοποιήσει η άκρα δεξιά, πρωτοστατούντων και εκεί των νεότερων στελεχών της. Σε άρθρο της ενόψει των εκλογών του 2009, νεαρή υποψήφια του ΛΑΟΣ στη Β' Πειραιώς υποστήριξε απερίφραστα ότι *«καλύτερα να' ναι κανείς εθνικιστής παρά κλέφτης ή απατεώνας»*.

Απουσία λοιπόν μιας ουτοπίας που θα μπορούσε να αντιστρέψει την πολιτισμική αντεπανάσταση που περιγράφει ο Σπονβίλ, η περαιτέρω διάδοση, σε καιρούς κρίσης, ενός ηθικιστικού λόγου, τόσο από τη μεριά των κυβερνώντων («μαζί τα φάγαμε»), όσο και από την πλευρά των κυβερνωμένων («κλέφτες-ψεύτες»), είναι μάλλον επαρκής λόγος να θεωρούμε ότι η ηθική δεν επιχειρεί σήμερα απλώς να καλύψει την ουτοπία, αλλά σε τελική ανάλυση και την ίδια την πολιτική. Είναι δε αξιοσημείωτο –και αυτό θα επιχειρήσω να αναπτύξω σε ό,τι ακολουθεί– ότι αυτή η αποθέωση του μοραλισμού, ακόμα και μεταξύ των νέων, δηλαδή μιας κοινωνικής κατηγορίας που συχνότατα στιγματίστηκε ως φορέας «ανομίας» και ηθικής έκπτωσης, συνυπάρχει στις μέρες μας, *βίαια πλην «αρμονικά»*, με το συμμετρικό αντίθετό της: τη διάδοση ενός (αντι)πολιτικού κυνισμού, συνώνυμου της ηθικής αδιακρισίας, έκφανση του οποίου είναι η αναβάθμιση της βίας στο δημόσιο χώρο – ένα φαινόμενο που καταφανώς τροφοδοτεί την περαιτέρω ηθικοποίηση της πολιτικής.

Ένας καλός οδοδείκτης για να παρακολουθήσουμε την τάση αυτή, και μάλιστα στις ευρωπαϊκές της διαστάσεις (αναφέρομαι στην τάση συρρίκνωσης του πολιτικού προς όφελος της ηθικής), είναι το δοκίμιο της γαλλίδας φιλοσόφου Μυριάμ Ρεβώ ντ' Αλλόν, με τον εύγλωττο τίτλο-ερώτημα *«Πρέπει η πολιτική να γίνει ηθική;»*. Το κείμενο γράφτηκε την επαύριο των γαλλικών εκλογών του 2002, στον πρώτο γύρο των οποίων ο Λεπέν εκτόπισε την «ηθική Αριστερά» του Ζοσπέν, αξιοποιώντας ένα νοσηρό κλίμα που, την εποχή εκείνη, δημιουργούσε η εμπλοκή του Σιράκ σε οικονομικά σκάνδαλα. Το δίλημμα, έτσι, των γάλλων ψηφοφόρων για το δεύτερο γύρο συνοψιζόταν τις μέρες εκείνες ως εξής: *«τον απατεώνα ή το φασίστα;»*.

Ο απατεώνας κέρδισε τελικά το φασίστα, και μάλιστα με ευρεία πλειοψηφία, παρά τα μεγάλα ποσοστά αποχής· σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, μεγάλος νικητής των

εκλογών ήταν ήδη πριν το δεύτερο γύρο η Πολιτική της Αρετής, και φυσικά ο πολιτικός ηγέτης που ταυτίστηκε όσο κανείς με αυτή την αντι-πολιτική.

Η κριτική της Ρεβώ ντ' Αλλόν στην τάση που θριάμβευσε (και) εκείνες τις μέρες στη Γαλλία, μια τάση που μαζί με τον Καντ ονομάζει «ηθικό δεσποτισμό», δεν αποβλέπει σε μια πολιτική χωρίς ηθική. Αυτό που η ίδια επιχειρεί με την παρέμβασή της είναι να διασώσει τη *διάκριση* μεταξύ πολιτικής και ηθικής: «η πολιτική», θα πει, «έχει ηθική αλλά δεν είναι η ηθική». Ένας τρόπος να το κάνει, είναι να δείξει την αστοχία μιας καρικατουρίστικης ανάγνωσης του Μακιαβέλι, για την οποία η πολιτική είναι συνώνυμη του τεχνάσματος, της απάτης και της υποκρισίας – κάτι ακάθαρτο και νοσηρό, απ' το οποίο, κατά λογική συνεπαγωγή, θα πρέπει οι υγιείς να απέχουν.

Αναλύοντας λοιπόν τη διάκριση πολιτικής και ηθικής, η Ρεβώ ντ' Αλλόν υπερασπίζεται τη *δημόσια ηθικότητα* (την ηθική δηλαδή αντίληψη που προτάσσει το αίσθημα ευθύνης), και την αντιπαραθέτει στη *θριαμβεύουσαπροσωπική ηθική αντίληψη* -- τη σύμπτωση της συμπεριφοράς (των πολιτικών) με κίνητρα που έχουν να κάνουν με τον εσωτερικό κόσμο, με τη μύχια συνείδηση, με την αλήθεια του εσωτερικού ανθρώπου.

Η αντιπαραβολή αυτή αντανακλά τελικά την ένταση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, και, στην περίπτωση της ηθικοποίησης της πολιτικής, την *κατίσχυση της λογικής του προσωπικού-ιδιωτικού έναντι του δημόσιου*. Ερχόμενοι πάλι στα καθ' ημάς, και κατεβαίνοντας από τη θεωρητική αφαίρεση στην καταγεγραμμένη εμπειρία, αρκεί να ξαναρίξουμε μια ματιά στην τελευταία από τις κοινωνικές έρευνες στις οποίες αναφερθήκαμε στην αρχή: δύο στους τρεις θιασώτες του ηθικιστικού αντικομματισμού, διαβάζουμε εκεί, δηλώνουν πως τελικά «*προτιμούν να ασχοληθούν με τον εαυτό τους παρά με την κοινωνία*».

Αρκετά λοιπόν χρόνια πριν από την κρίση, οι νέες και οι νέοι αναγνωρίζουν ως μείζον πρόβλημά τους την ανεργία και την οικονομική τους κατάσταση, νιώθουν φόβο, ανασφάλεια και αδυναμία να προβάλουν τον εαυτό τους στο μέλλον, εκφράζουν δε μια αίσθηση ματαιότητας όσον αφορά την προσπάθεια για αλλαγή. Το ψυχικό αυτό φορτίο, ωστόσο, δεν να τους εξωθεί προς τη συλλογική δράση (η αίσθηση της ματαιότητας γαρ...) με σκοπό την αλλαγή· αντίθετα, επιταχύνει τη στροφή στον εαυτό και την υιοθέτηση μιας ατομοκεντρικής στάσης, τυπικής τόσο στο λεγόμενο *οικογενειακό αμοραλισμό* των χωρών της Μεσογείου, όσο, και πιο γενικά, στη *νεωτερική εμπειρία της ελευθερίας ως ιδιωτικής ανεξαρτησίας*.

Στο σημείο αυτό εκδηλώνεται μια από τις αντιφάσεις της νεωτερικότητας, που στις μέρες μας είναι φανερό ότι επιτείνεται. Από τη μια πλευρά, λοιπόν, η νεωτερικότητα έφερε στο προσκήνιο της ιστορίας το άτομο, αντιστρέφοντας την τάση που ήθελε την πολιτική προσανατολισμένη στην πραγμάτωση των σκοπών της πολιτείας για τον εαυτό της, και ενθαρρύνοντας, αντίθετα, την τάση που θέλει την πολιτική εγγυήτρια των ιδιωτικών ικανοποιήσεων. Αυτό είναι το ένα σκέλος. Από την άλλη πλευρά, η ίδια η νεωτερική συνθήκη, ιδίως στην ύστερη εκδοχή της, σήμανε «την αποδέσμευση του *homo democraticus* από κάθε ισχυρή βούληση για έλεγχο στη σύνταξη των καταστατικών κειμένων της κοινωνίας» – έναν έλεγχο που θα βελτίωνε τον ατομικό βίο, μέσω της συλλογικής επερώτησης των κοινωνικών του θεμελίων· μια τέτοια βούληση στις μέρες μας, όμως είτε απορρίπτεται εξ αρχής ως μάταιη, είτε βρίσκεται αντιμέτωπη με το δικαστήριο του αντιολοκληρωτισμού.

Αυτό είναι σε αδρές γραμμές το πνεύμα που ο Σεβαστάκης περιγράφει ως *φιλόξενο μηδενισμό*: μια βαθιά αποπολιτικοποίηση της δημοκρατικής ζωής, ως απόρροια, αφ' ενός της αναζήτησης της ευτυχίας έξω από το δημόσιο χώρο, της αδράνειας και του θρυμματισμού των μαζών, και αφ' ετέρου της αποπολιτικοποίησης των οικονομικών συμβολαίων που καθυποτάσσουν το δημόσιο βίο.

Όμως, η απόσυρση από το δημόσιο χώρο --είτε πρόκειται για την παραίτηση και την πολιτική οκνηρία, είτε για τον αμοραλιστικό πειραματισμό με σκοπό την ατομική εξασφάλιση του ευ ζην, στον οποίο διακρίθηκαν και σημαντικά τμήματα του πολιτικού προσωπικού— είναι η μία όψη του μηδενισμού, η λιγότερο προφανής και η πιο *ειρηνική*. Υπάρχει ωστόσο και μια άλλη. Είναι η *πολεμική* αντιπολιτική αμφισβήτηση του σκηνικού αυτού, καθ' όλα εμφανής στις μέρες μας, και φυσικά κάθε άλλο παρά οφειλόμενη σε ελληνική πρωτοτυπία: σε διαφορετικά συμφραζόμενα, την είδαμε προ εφταετίας να πυρπολεί τα γαλλικά προάστια, το 2008 να λεηλατεί μαγαζιά στους δρόμους της Αθήνας, πέρσι να καίει σπίτια και καταστήματα ειδών νέας τεχνολογίας στο Λονδίνο, και μέχρι πρότινος να απαιτεί «κρεμάλες για τους πολιτικούς» στην πλατεία Συντάγματος.

Μένοντας στην ελληνική περίπτωση, οι ανεκπλήρωτες υποσχέσεις για «κάθαρση» της ΝΔ ενίσχυσαν κατ' αρχάς τον ηθικιστικό και «ενάντια στη φαυλότητα» αντικομματισμό του ΛΑΟΣ, η σύμπλευση ωστόσο του τελευταίου με τα «λαμόγια» αφήνει σήμερα έδαφος για τους «αδιάφθορους» απόστρατους και τους νεοναζί τιμωρούς των κάθε είδους «προδοτών», η δράση των οποίων, αν και γνωστή,

φαίνεται ότι σκανδαλίζει λιγότερο – ότι προσφέρεται λιγότερο για την καλλιέργεια ηθικού πανικού από μέσα «ενημέρωσης» και πολιτικό προσωπικό. Στην αντίπερα όχθη ο πανικός αυτός φαίνεται να ενεργοποιείται ευκολότερα. Στην όχθη αυτή, η υποταγή της πολιτικής στο κεφάλαιο και η εργαλειοποίηση των θεσμών χάριν της εκτυλισσόμενης κοινωνικής λεηλασίας, ενεργοποιεί έναν «αφιλόξενο» μηδενισμό, έναν μιλιταρισμό που υιοθετεί ρεπερτόρια του αντιεξουσιαστικού χώρου, χωρίς απαραίτητα και την ανάλογη δέσμευση σε κάποιο συλλογικό σχέδιο ή «ουτοπία»· το εύρος της απόστασης μαρτυρά η σοβαρή προσπάθεια αυτοκάθαρσης του αντιεξουσιαστικού χώρου μετά τον εμπρησμό της Μαρφίν. Στην περίπτωση αυτή, η ωμή βία με όρους αποκατάστασης της ηθικής και όχι της πολιτικής, μοιάζει η μόνη δυνατότητα οικειοποίησης του δημόσιου χώρου - ο μόνος δρόμος για να δεξιωθεί κανείς την πολιτική, την ίδια στιγμή που την αρνείται ριζικά. Πρόκειται εδώ για μια βία που, μέσα στην ωμή εκφραστικότητά της, προβάλλει ως η ύψιστη πράξη ειλικρίνειας και η μέγιστη στιγμή διαφάνειας, ακόμα κι αν καλύπτεται με κουκούλα.

Όσο ισχυρές κι αν δείχνουν ενίοτε οι τάσεις αυτές, θα υποκύπταμε στον τρόπο σκέψης των φορέων τους αν αναγνωρίζαμε αυτές ως τις κατ' εξοχήν επικίνδυνες, μόνο και μόνο γιατί αυτές είναι οι ευκολότερα ορατές. Στο σημείο αυτό, μάλιστα, θα λέγαμε ότι εκεί ακριβώς έγκειται η μη επικινδυνότητά τους: ως ευκολότερα ορατές, είναι και ευκολότερα εντοπίσιμες. Κυρίως όμως, ως εξ ορισμού αντιπολιτικές, είναι πολιτικά ακίνδυνες. Η όποια νομιμοποίησή τους οφείλεται στη δυνατότητά τους να προσωποποιούν την πολιτική σύγκρουση, και έτσι να καταργούν φαινομενικά το «άβατο» μιας πολιτικής σκηνης, που στο όνομα της «πολυπλοκότητας», αποκλείει τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών από τις διαδικασίες πολιτικής απόφασης, αφήνοντάς τους, ως μόνο νοητό πεδίο σύγκρουσης και εκδήλωσης των παθών, αυτό της ηθικής – καταδικάζοντάς τους δηλαδή σε έναν πολιτικό αναλφαβητισμό.

Χωρίς καμιά διάθεση συνωμοσιολογίας, ο αναλφαβητισμός αυτός δεν οφείλεται μόνο στην επιδίωξη συμφερόντων εκ μέρους διαφόρων «παικτών» στο πολιτικό παιχνίδι. Τέτοιες επιδιώξεις ασφαλώς και υπάρχουν, λόγου χάρη από τα ΜΜΕ, που από χρόνια συσσωρεύουν πολιτικό κεφάλαιο, ανταγωνιζόμενα το πολιτικό προσωπικό με όρους ηθικής ακεραιότητας, και πριμοδοτώντας την πολιτική-θέαμα. Πέρα όμως από τις επιδιώξεις αυτές, η ηθικοποίηση της πολιτικής δεν είναι παρά μια διάσταση της *σκόπιμης αποπολιτικοποίησης των πολιτικών διακυβευμάτων*,

με σκοπό το «μπλοκάρισμα» και τον κατακερματισμό των κυβερνωμένων – τη μονοπόληση τελικά της πολιτικής από το κράτος.

Με αυτή την έννοια, και μένοντας στα της νεολαίας, αξίζει να επιμείνουμε σε «επιτεύγματα» τμημάτων της που, μολονότι δεν βρίσκουν χώρο στα δελτία ειδήσεων, διατηρούν ωστόσο μια αξιοσημείωτη κοινωνική ορατότητα. Το σημαντικότερο: διευρύνουν τα όρια του δημόσιου χώρου, σκιαγραφούν έναν συλλογικό δρόμο για την έκφραση των παθών και διαστέλλουν το πεδίο της πολιτικής, σε αντίθεση με την περισταλτική επίδραση της ηθικοποίησης. Επιτευγμάτων που διασώζουν την ισότητα, την αλληλεγγύη και την ελευθερία ως δημόσιες αρετές, ως ορίζοντες δηλαδή της καθημερινής πολιτικής πρακτικής που ανοίγουν χώρο στην ουτοπία.

Αναφορές

Δήμητρα Κογκίδου (επιμ.), *Νεολαία και Πολιτική*, Επίκεντρο 2005.

Μυριάμ Ρεβό ντ' Αλλόν, *Πρέπει η πολιτική να γίνει ηθική;*, Εστία 2007.

Νικόλας Σεβαστάκης, *Φιλόξενος μηδενισμός. Μια σπουδή στον homo democraticus*, Εστία 2008.

Νίκος Δεμερτζής – Γιάννης Σταυρακάκης (επιμ.), *Νεολαία, ο αστάθμητος παράγοντας*, Πολύτροπον 2008.

Μυρτώ Τσακατίκα – Γιάννης Κωνσταντινίδης, «'Αντιδικομματισμός' και αντικομματικά συναισθήματα στην Ελλάδα», στο *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2008-2010*, Σαββάλας 2011.

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, *Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα*, 2005 .